

УДК 332.14

ЕКОЛОГІЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА В СИСТЕМІ РІВНОВАЖНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Бережна М. В., аспірант кафедри економіки підприємства, ДВНЗ «Національний гірничий університет», м. Дніпропетровськ

Бережна М.В. Екологічна відповідальність суб'єктів підприємництва в системі рівноважного розвитку регіону.

Наукова стаття присвячена аналізу та обґрунтуванню ролі екологічної відповідальності суб'єктів підприємництва в діяльності місцевих громад та в рівноважному регіональному розвитку. Виявлено основні проблеми в реалізації екологічної відповідальності підприємств-забруднювачів навколишнього середовища. Підкреслено, що додаткових досліджень потребує безпосередньо механізм реалізації стратегій екологічного розвитку, зокрема, в Дніпропетровському регіоні. Розроблено перелік інструментів для реалізації послідовної екологічної відповідальності суб'єктів підприємництва даного регіону. До основних важелів стимулювання екологічної відповідальності віднесено екологічне страхування, екологічний аудит, економічні та фінансові механізми, удосконалення дозвільної системи в сфері користування природними ресурсами. В статті підкреслено, що мета місцевого екологічного управління полягає не тільки у виконанні формальних еколого-економічних функцій, а й у створенні та підтримці функціонування неформальної системи місцевих екологічних ініціатив, екологічного самоврядування. Також розглянуто необхідність посилення координації дій місцевих установ та співробітництво з представниками міжнародних органів і місцевої влади, приватним сектором і групами громадськості. Викладені в статті матеріали дають змогу сформулювати напрямки підтримки впровадження соціальної і, у тому числі екологічної, відповідальності бізнесу з боку регіональних владних структур та місцевих громад. Результати дослідження створюють необхідне підґрунтя для подальшого системного вивчення проблеми формування екологічної відповідальності підприємств, її систематичній реалізації та в розробці конкретних рекомендацій щодо зазначених процесів.

Berezhna M. Environmental responsibility of business entities in the system of sustainable development of the region.

The article is devoted to the analysis of the role of ecological responsibility of business entities in the activity of local communities and in the sustainable growth of the region. It is stressed that mechanism for implementing environmental development strategies needs more deep researches, especially in the Dnepropetrovsk region. A list of tools for implementing a consistent environmental responsibility of businesses in the region is given. The main levers to stimulate environmental responsibility are such tools as environmental insurance, environmental auditing, economic and financial arrangements, and improvement of the licensing system for usage of natural resources. The article emphasizes that the purpose of local environmental management is not only the performance of formal ecological and economic functions, but also creating and maintaining the functioning of the informal system of local environmental initiatives and environmental authorities. Also the need to strengthen coordination and cooperation of local institutions with international bodies and local authorities, the private sector and community groups is stressed. The materials of the article allow formulating the direction of supporting social, including environmental, responsibility of regional authorities and local communities. Research results create necessary background for the further system study of the problem of forming ecological responsibility of

enterprises and its systematic realization. Recommendations for the development of these processes are given.

Бережная М.В. Экологическая ответственность субъектов предпринимательства в системе сбалансированного развития региона.

Научная статья посвящена анализу и обоснованию роли экологической ответственности субъектов предпринимательства в деятельности местных сообществ и в сбалансированном региональном развитии. Выявлены основные проблемы в реализации экологической ответственности предприятий-загрязнителей окружающей среды. Подчеркнуто, что дополнительных исследований требует непосредственно механизм реализации стратегий экологического развития, в частности, в Днепропетровском регионе. Разработан перечень инструментов для реализации последовательной экологической ответственности субъектов предпринимательства данного региона. К основным рычагам стимулирования экологической ответственности отнесены экологическое страхование, экологический аудит, экономические и финансовые механизмы, усовершенствование разрешительной системы в сфере пользования природными ресурсами. В статье подчеркивается, что цель местного экологического управления заключается не только в выполнении формальных эколого-экономических функций, но и в создании и поддержании функционирования неформальной системы местных экологических инициатив, экологического самоуправления. Также рассмотрена необходимость усиления координации действий местных учреждений и сотрудничество с представителями международных органов и местной власти, частным сектором и группами общественности. Изложенные в статье материалы позволяют сформулировать направления поддержки внедрения социальной и, в том числе экологической, ответственности бизнеса со стороны региональных властных структур и местных общин. Результаты исследования создают необходимую основу для дальнейшего системного изучения проблемы формирования экологической ответственности предприятий, ее систематической реализации и в разработке конкретных рекомендаций по указанным процессам.

Постановка проблеми. Нинішня екологічна ситуація в Дніпропетровському регіоні характеризується як кризова. Такий критичний стан потребує негайного вирішення наявних проблем. Це спричиняє необхідність запровадження нових механізмів реалізації національної екологічної політики на регіональному рівні. Серед основних інструментів стимулювання екологічної відповідальності можна виділити екологічне страхування, екологічний аудит, економічні та фінансові механізми, удосконалення дозвільної системи в сфері користування природними ресурсами тощо. Впровадження цих механізмів у практику поліпшує результати діяльності не тільки підприємства, а й всього регіону, формує позитивний імідж та сприятливий інвестиційний клімат підвищує конкурентоспроможність.

Проте, очевидним стає той факт, що без зміни ставлення самих підприємців до поняття соціальної відповідальності та збереження екології. Для створення нового підходу до концепції розвитку країни та регіону необхідно впроваджувати особливий тип відносин між виробниками, споживачами та навколишнім середовищем. Ефективним важелем у вирішенні цієї проблеми є формування системи взаємодії між місцевими громадами, підприємствами та органами самоврядування.

Сьогодні ми маємо неефективний, застарілий еколого-економічний виробничий потенціал, недостатню правову базу щодо охорони природи, недосконалу систему управління, недостатньою мірою функціонуючі економічні стимули раціоналізації природокористування. Безперечно, такий стан зумовлює необхідність більш докладного розгляду нагальних проблем охорони довкілля та розробки альтернативних моделей управління природокористуванням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями корпоративної соціальної відповідальності та, зокрема, екологічної відповідальності підприємств, обґрунтуванням основних засад та моделей сталого розвитку займалися такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як

Барановський О., Барріт Н., Боске Б., Герасимчук І., Джигирей В., Дюллік Т., Коуз Р., Пахомова Н., Ріхтер К., Соколов І., Шальтегер С., Шауер Т. та інші. Їх дослідження присвячені розробці механізму реалізації екологічної відповідальності, вивченню та удосконаленню екологічного контролю та аудиту, обґрунтуванню значення екологізації підприємств в економіці країни тощо.

Невирішені раніше питання. Природоохоронні аспекти не набули широкого відображення в галузевих економічних політиках. Екологічне управління в Україні до сьогодні залишається на низькому рівні через незадовільний рівень екологічної культури підприємств, недосконалу економіко-правову базу екологічної відповідальності, відсутність чітких методів та інструментів управління. Додаткових досліджень потребує механізм реалізації стратегій екологічного розвитку, зокрема, в Дніпропетровському регіоні. Розв'язання цієї проблем багато в чому сприятиме підвищенню рівня екологічної відповідальності вітчизняних підприємств.

Мета статті. Метою даної роботи є розробка стратегічних завдань екологічної відповідальності підприємств Дніпропетровщини та обґрунтування механізму їх реалізації на рівні територіальних громад. Для досягнення поставленої мети в роботі вирішуються наступні завдання:

- аналіз поняття екологічної відповідальності в системі соціально-економічних категорій;
- виявлення основних проблем в реалізації екологічної відповідальності підприємств-забруднювачів навколишнього середовища області;
- розробка переліку інструментів для реалізації послідовної екологічної відповідальності суб'єктів підприємництва регіону.

Результати дослідження. Завдання місцевих органів влади та їх системної складової – місцевого екологічного управління – найближче стосуються природи, населення. Ці органи влади є ніби прямими «посередниками» між природою і суспільством, задовольняючи екологічні потреби людини; є первинним механізмом ефективного й швидкого зворотного зв'язку з природою; і в цьому полягає чи не основна їхня функціональна особливість.

Через місцеві органи влади найбільш предметно реалізується принцип гармонійного збалансованого розвитку – «думати глобально, діяти локально», а через систему місцевого екологічного управління здійснюється політика охорони середовища, підтримки екологічного балансу, етноландшафтної рівноваги. На місцевому рівні найповніше стикаються духовні й екологічні інтереси населення, культурні й екологічні традиції. Ось чому місцевим органам влади як управлінському механізму взаємодії суспільства і природи надається великого значення [1].

Що ж до екологічного управління, то на місцевому рівні доцільно перш за все сформуванню екологічну культуру, тобто культуру заощадливих екологічних потреб людини. На місцевих засадах розумної взаємодії людини і природи екологічна культура, екологічна свідомість набувають домінуючого значення в життєдіяльності суспільства [2].

Отже, екологічні аспекти місцевого рівня управління обов'язково мають містити функції формування і підвищення екологічної культури, посилення еколого-духовних традицій. Стратегічні завдання місцевих органів влади, у зв'язку з цим, мають передбачати:

- створення системного механізму гармонійною співіснування населення і природи, формування екологічної свідомості та культури населення;
- подолання екологічної несвідомості, інерції споживацькою ставлення до природи;
- формування ланок екологічного активу, у середовищі якого з часом могли б з'явитися необхідні організатори екологічних справ (екоменеджери громад);
- формування середовища місцевого екологічного підприємництва і надання всілякої підтримки та доступу до природоохоронних місцевих фондів;
- здійснення систематичного екологічного тренінгу на базі місцевих навчальних закладів;

– регулярні тематичні обговорення місцевих екологічних проблем, поновлення зворотних і позитивних (на вищому рівні) зв'язків між місцевим населенням (організація екологічних гуртків, клубів, нетрів екологічної зайнятості молоді тощо).

Мета місцевого екологічного управління полягає, таким чином, не тільки у виконанні формальних еколого-економічних функцій, а й у створенні та підтримці функціонування неформальної системи місцевих екологічних ініціатив, екологічного самоврядування.

Органи місцевого самоврядування, районні та обласні ради представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ і міст. Вони мають виконавчі органи влади для здійснення функцій і повноважень місцевого самоврядування, у тому числі екологічних [4]. Розробку місцевої екологічної політики, її аспектів і програм, їх коригування і вдосконалення слід здійснювати на постійно оновлюваній комплексній базі даних. Таку динамічну базу даних може забезпечити комплексний еколого-соціальний аудит місцевості, об'єктів життєдіяльності.

Головна мета місцевої програми комплексного екоаудиту (МПКЕА) – забезпечення гармонізації та ефективності функціонування місцевих систем екологічного управління, підпорядкованих органам місцевого самоврядування та державній адміністрації.

Основні завдання МПКЕА такі [5]:

– оцінка стану і розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності місцевих систем екологічного управління (місцевого екоменеджменту) та їх взаємодії з громадськістю, підприємцями;

– оцінка стану і розробка рекомендації щодо підвищення ефективності організації водопостачання і очищення стічних вод, відповідного еколого-економічного механізму;

Стратегія збалансованого розвитку населених пунктів була прийнята на Всесвітньому саміті в Ріо-де-Жанейро і підтверджена у Йоганнесбурзі. Загальна мета розвитку населених пунктів полягає в поліпшенні соціально-економічних та екологічних умов у населених пунктах, умов життя та діяльності людей, зокрема для бідних верств населення.

Таке поліпшення має ґрунтуватися на засадах співробітництва, спільних заходах державного і приватного секторів та громад, а також на засадах участі в процесі прийняття рішень громадських груп і таких особливо зацікавлених груп, як жінки, корінні народи, люди похилого віку та інваліди. Ці підходи мають бути покладені в основу принципів національних стратегій у галузі населених пунктів. Під час розробки таких стратегій слід визначити порядок пріоритетності восьми програмних галузей, з урахуванням національних планів і цілей, соціальних і культурних можливостей.

Застосування комплексного системного підходу до забезпечення екологічно безпечної інфраструктури в населених пунктах, зокрема в інтересах міської і сільської громад, є своєрідним внеском у гармонізацію життєдіяльності, на основі якого досягається поліпшення умов життя, підвищення продуктивності праці, зміцнення здоров'я, скорочення соціальних видатків. Мета збалансованого розвитку населених пунктів полягає у створенні адекватної інфраструктури охорони навколишнього середовища в усіх населених пунктах.

Для досягнення цієї мети потрібно, щоб усі країни, які розвиваються, включали у свої національні стратегії програми створення необхідного потенціалу технічних, фінансових і людських ресурсів із тим, щоб забезпечити більш повну інтеграцію діяльності з планування екологічних та інших інфраструктур [6].

Тому слід провести оцінку екологічності інфраструктури населених пунктів, розробити національні завдання щодо обробки і вилучення відходів, впроваджувати екологічно безпечні технології. За допомогою дво- та багатосторонніх договорів потрібно посилювати інфраструктуру населених пунктів та програми охорони навколишнього середовища, спрямовані на сприяння затвердженню в життєдіяльності населених пунктів комплексного системного підходу до планування, розвитку, утримання інфраструктури охорони навколишнього середовища (водопостачання, санітарія, каналізація, вилучення твердих відходів). Слід також посилювати координацію дій місцевих установ та співробітництво з представниками міжнародних органів і місцевої влади, приватним

сектором і групами громадськості. Діяльність усіх установ, що створюють інфраструктуру охорони навколишнього середовища, повинна, якщо це можливо, відображати екосистемний або цілісно-територіальний підхід до населених пунктів як об'єктів екологічного управління і повинна містити заходи щодо контролю, прикладних досліджень, створення потенціалу, передавання відповідної технології і технічного співробітництва з програмних видів діяльності.

Створення відповідної екологічної інфраструктури регіону може бути реалізовані за допомогою [7]:

- прискорення проведення досліджень у галузі комплексної політики щодо програм і проектів, пов'язаних з екологічною інфраструктурою, на основі аналізу економічної ефективності та оцінки загального впливу на стан навколишнього середовища;

- сприяння застосуванню методів оцінки «ефективного попиту» з використанням, як критеріїв вибору, екологічних даних і тих, що стосуються розвитку;

- підвищення поінформованості про засоби, підходи і вигоди забезпечення екологічної інфраструктури охорони навколишнього середовища, передусім серед груп населення з низькими доходами;

- підготовки професійних кадрів, що володіють відповідною кваліфікацією в галузі комплексного планування послуг, у межах інфраструктури та експлуатації ефективних, з позиції використання ресурсів, екологічно раціональних і соціально прийнятних систем;

- зміцнення організаційного потенціалу місцевих органів влади і управління для забезпечення комплексного надання відповідних послуг у межах інфраструктури разом із місцевими громадами й приватним сектором;

- прийняття відповідних юридичних і нормативних документів, у тому числі тих, що стосуються механізмів комбінованого субсидування, для надання можливості користуватися перевагами адекватної та доступної інфраструктури охорони навколишнього середовища.

Висновки та пропозиції. Вищевикладене дає змогу сформулювати напрямки підтримки впровадження соціальної, у тому числі екологічної, відповідальності бізнесу з боку регіональних владних структур та місцевих громад. В галузі регулювання екологічної відповідальності місцевими громадами та органами самоврядування можна виділити наступні напрямки взаємодії:

- створення регіонального Координаційного центру впровадження (поширення) соціальної та екологічної відповідальності бізнесу (залучення обладміністрації, торгово-промислової палати, регіонального відділення Українського Союзу промисловців та підприємців, фондів місцевих громад та інших НПО);

- знайомство підприємств із міжнародними стандартами соціальної відповідальності бізнесу, зарубіжним досвідом та найбільш передовою вітчизняною практикою соціально та екологічно відповідальної діяльності (семінари, круглі столи тощо, організовані Координаційним центром впровадження (поширення) соціальної відповідальності бізнесу);

- адаптація міжнародних стандартів соціальної відповідальності бізнесу та нефінансової звітності до особливостей регіону та підприємств (Координаційний центр впровадження (поширення) соціальної та екологічної відповідальності бізнесу);

- допомога у виробленні соціальної стратегії підприємств та організація контролю за її реалізацією (Координаційний центр впровадження (поширення) соціальної та екологічної відповідальності бізнесу);

- допомога у складанні нефінансової (соціальної) звітності та представлення її у ЗМІ (Координаційний центр впровадження (поширення) соціальної та екологічної відповідальності бізнесу);

- розробка стимулів соціально відповідальної поведінки, зокрема: відзнак, нагород, заохочень (обладміністрація, торгово-промислова палата, регіональне відділення Українського Союзу промисловців та підприємців, фонди місцевих громад та ін.);

– організація конкурсу за найбільш повне впровадження принципів відповідальності бізнесу (Координаційний центр впровадження (поширення) соціальної та екологічної відповідальності бізнесу);

– оприлюднення результатів впровадження соціальної відповідальності бізнесу в ЗМІ (Координаційний центр впровадження (поширення) соціальної та екологічної відповідальності бізнесу);

– здійснення постійного моніторингу соціально відповідальної діяльності бізнес-організацій регіону (Координаційний центр впровадження (поширення) соціальної та екологічної відповідальності бізнесу).

Таким чином, результати дослідження створюють необхідне підґрунтя для подальшого системного вивчення проблеми підвищення екологічної відповідальності суб'єктів підприємництва. Основними перешкодами становлення екологічної відповідальності в Україні є недосконале екологічне законодавство, відсутність належної системи екологічної стандартизації та сертифікації, повільний розвиток інститутів екологічно безпечного виробництва, низький рівень культури екологічного споживання. Важливою є не лише законодавча регламентація екологічної відповідальності, але й неухильне дотримання підприємствами та громадами екологічних норм та законів.

Список використаних джерел:

1. Веклич О.О. Економічний механізм екологічного управління в Україні [Електронний ресурс] / О.О. Веклич. – Режим доступу: <http://agrofin.com.ua/files/dre.pdf>.

2. Джигирей В.С. Екологія [Електронний ресурс] / В.С. Джигирей. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/11510513/ekologiya/ekonomichniy_meha-nizm_ohoroni_navkolishnogo_prirodnogo_seredovischa.

3. Грішинова О. Екологічний вектор соціальної відповідальності [Електронний ресурс] / О.Грішинова, В. Думанська. – Режим доступу: http://pk.napks.edu.ua/library/compilations_vak/eiu/2011/3/p_32_41.pdf

4. Коробова М.В. Динамічні оптимізаційні та балансові моделі взаємодії економіки і довкілля: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фіз.-мат. наук : спец. 01.05.02 «Математичне моделювання та обчислювальні методи» / М.В. Коробова. – Київ, 2002. – 16 с.

5. Звіт про виконання заходів програми щодо поліпшення стану навколишнього середовища 2012 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecodnepr.dp.ua/index.php/program/2011-09-08-14-42-23/953--2012--> (Нормативні правові документи).

6. How environmental problems are solved in Dnepropetrovsk region? // Social Movement of Ukraine. [Електронний ресурс] URL: <http://ecopravo.org.ua/2011/07/21/how-environmental-problems-are-solved-in-dnepropetrovsk-region/>

7. Шаповал В.М. Соціальна відповідальність бізнесу в структурі управління економікою: монографія / В.М. Шаповал. – Д.: Державний ВНЗ «Національний гірничий університет», 2011. – 357 с.

Ключові слова: екологія, регіональний розвиток, місцеве самоврядування, регулювання, відповідальність.

Ключевые слова: экология, региональное развитие, местное самоуправление, регулирование, ответственность.

Keywords: ecology, regional development, local government, regulation, responsibility.